

MUZAFFER BUYRUKÇU'NUN ÖYKÜLERİNDE MEKÂNSAL YABANCILAŞMA

SPATIAL ALIENATION IN THE STORIES OF MUZAFFER BUYRUKÇU

Öz

Kolektif bilinçten damıtılarak gelen bellek kodlarının ve binlerce yıllık tarihsel süreçte meydana getirilen kendilik değerlerinin koruyucusu durumundaki kimlik mekânları, aidiyet hissi yaratması yönüyle dünyalık zamana tutunmayı sağlar. Bireyin, kendini ait hissettiği kimlik mekânlarından göç etmek zorunda bırakılması, yurtsuzluk bağlamında yabancılaşma sorununun ortaya çıkmasına neden olan bir süreç yaratır. Mekân değişimine bağlı gelişen yabancılaşma, çalışmada, göç edimi ve göçmen algısı üzerinden değerlendirilecektir.

Arnavut göçmeni olan Muzaffer Buyrukçu, mimetik bellekten yola çıkarak meydana getirdiği kurgusal metinlerinde, bireysel ve toplumsal bir dönüşüm unsuru olarak görümlenen göç ve göçmen sorununu ele alır. Göçmenlerin yaşadığı trajik deneyimlere tanıklık eden yazar anlatılarında, onların yaşantısına yer vererek çok yönlü çıkarımlarda bulunur. Bu nedenle özyaşamöyküsel izlerin bulunduğu öykülerde başat izlek, mekânsal yabancılaşma olarak belirir. Buldukları yerlerde kendilerini 'yaban' hisseden anlatı kişileri, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik biçimde irdelenirken anavatan ile göç edilen yer/ülke arasında sıkışmaları, yabancılaşmayı güçlendiren bir durum olarak açılımları.

Anahtar Kelimeler: Kimlik mekânları, mekânsal yabancılaşma, bellek kodu, öykü.

Abstract

Identity spaces, which are the sheltered bases of memory codes that are distilled from collective consciousness and self-worth that have been created in thousands of years of historical process leads to a safe adherence to worldly time by creating a sense of belonging. That the individual is forced to emigrate from the identity spaces where they feel belonging creates a process that causes the problem of alienation in the context of rootlessness. Alienation that develops due to displacement will be evaluated in the study through the act of immigration and the perception of immigrants.

Being an Albanian immigrant, Muzaffer Buyrukçu handles the problem of immigration and immigrants, which is perceived as a factor of individual and social transformation, in his fictional texts based on mimetic memory. The author, who witnessed the tragic experiences of immigrants, makes multiple inferences by including their lives in his narratives. For this reason, the dominant theme in stories with autobiographical nature exists as spatial alienation. While narrative persons who feel "stranger" in their places are examined psychologically, sociologically and economically, their conflict between the homeland and the place/country they migrated is explained as a situation that strengthens alienation.

Keywords: Identity spaces, spatial alienation, memory code, story.

Aslıhan AYTAÇ

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Öğretim Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Rektörlük, Bayburt, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-3008-0702

E-mail: slhnytc@gmail.com

Geliş Tarihi/Submitted: 18.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 11.03.2021

Kaynak Gösterim / Citation:

Aytaç, Aslıhan (2021). "Muzaffer Buyrukçu'nun Öykülerinde Mekânsal Yabancılaşma", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 13/25, 01-22.

<http://dx.doi.org/10.26517/ytea.457>

Extended Summary

The dialectical relationship between memory and space has been a prominent subject since ancient times. Humans interpret space with time and associate it with memory. Thus, the human-space-time relationship is established and gains a functional quality by becoming perceptive. When the relationship between self-worth, memory codes and space is positively established on a perceptual level, the individual feels belonging to the time (now) and the place (here) they are in. However, when a negative perception occurs in the opposite direction, they enter the process of spatial alienation due to the propulsion of rootlessness caused by lack of belonging.

Identity space is essential for the transfer of memory codes and self-worth that have occurred in the historical process of thousands of years to future generations. However, forced migration from identity spaces and the inability to adhere to the new country due to psychological, socio-cultural and socio-economic dilemmas raise the problem of spatial alienation. In Turkish history, the problem of immigration and immigrant, which emerged as the result of the changing country borders after the Balkan Wars and the First World War, has found its repercussions in the literary field in a short time. In this respect, Muzaffer Buyrukçu handles the migration movement, which was the most important problem of that period and caused social depression, in the level of spatial alienation as the dominant theme in his narratives. With this aspect, the Albanian immigrant author conveys a universal problem with spatial alienation by transferring mimetic memory codes to the reader in his works, which has an autobiographical nature. An intertextual relationship is established between the story book *Kavga* and the novels *Ucu Güllü Kundura* and *Dar Sokaklardaki Duman*, in which spatial alienation is the dominant theme. Use of the spatial alienation as the dominant theme in the three narratives consisting of the same story figures should be evaluated as the conscious choice of the author.

Kavga, which refers to the difficult survival struggle of immigrants with its name, consists of nine interconnected stories with the same narrative characters. Stories are numbered, not named, in order not to break the integral perception of the structure and theme between them. The characters of work consist of Mother, Father and their children Naci, Mehmet, Sevim, Nuran, Osman as well as Uncle and the brother in law Bayram. Mother and her older brother, Uncle, are members of a wealthy and powerful family. Her spouse Father, whom the Mother has married out of love, is a laborer who has had to work throughout all his life. Bayram is a narrative person who takes the title of brother in law because he is married to the Father's sister and has a place in the stories. When the family elders Mother, Father, Uncle and Bayram have to migrate to Turkey from Balkans, the children are born in the country. Since the family members, who have to face various problems in the new geography, cannot adapt to the space, the process of alienation begins. Spatial alienation in Onlar, one of the stories in the Mağara, is explained with the dimension of the conflict between the "Immigrant" and the alienated "Habitant", and is discussed Fatma Teyzenin Duyguları in Günlerden Bir Gün in terms of homesickness.

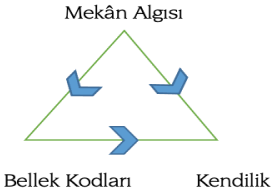
One of the dynamics that strengthen the spatial alienation for the "stranger", who cannot be integrated into the socio-cultural and socio-economic structure of the migrated geography, is the negative change in material conditions and loss of dignity. Spatial alienation is considered as a process that emerges as a result of the inability to establish a human-space relationship in the stories it is handled. Narrative persons, who cannot accept the "here" and "now", become alienated in time by feeling as the excluded other as they cannot feel the sense of belonging to the space. This process turns into a tragic spiral, surrounded by loss of dignity/reputation, financial problems, conflicts with the local population and internal migration.

The most effective way to get rid of spatial alienation, which is a memory problem, is to take shelter in the memory codes that are described as the call of the self. The memory codes bearing the traces of the ancestors' soul want to hold on to the eternity of space and time by passing down from generation to generation. It is one of the things that are implicated in the stories that the elders of the family, who are the current representatives of the ancestors, should make the call of the self to the youth through the memory codes. Cultural and mimetic memory codes are presented in stories as an escape route from the problem of spatial alienation. Surrounded by many endings, narrative figures aim to eliminate the effects of alienation by taking shelter in memory spaces and a place of belonging.

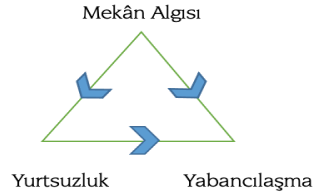
The individual's feeling of belonging to the worldly time is led by the establishment of the human-space-time relationship. Incompatibility with one of the elements in this system causes the notion of alienation to reveal. While experiencing the problem of integration with the here and now in the stories of Buyrukçu indicates a memory problem, it is examined in the context of spatial alienation. Spatial alienation, which is the dominant theme in stories with autobiographical nature, is handled through forced migration from Balkans to Turkey, and the migrant, who feels "stranger". With this aspect, the perceptions of immigrants who have to leave their homeland and become homeless are addressed in the stories. The immigrants' inability to adapt to the migrated geography, socio-cultural, socio-economic, socio-political and social structures results in being unfamiliar with the space.

Giriş

Bellek ve mekân arasındaki diyalektik ilişki, ilk çağlardan itibaren insanoğlunun dikkatini verdiği önemli bir konu olmuştur. İnsan; mekânı, zamanla birlikte anlamlandırarak belleğe taşır. Böylece mekân-zaman ilişkisi, algısal boyutu ile işlevsel bir nitelik kazanır. Kendilik değerleri, bellek kodları ve mekân arasındaki olumlu ilişki bireyi, içinde bulunduğu zamana (şimdi) ve barındığı mekâna (burada) ait hissettirir. Ancak şimdi ve buradalıktaki olumsuz içerikler, tekinsizliğin yarattığı aidiyetsizlikte yurtsuzluk itkisine dönüşür ve bu zaman diliminde birey, mekânsal yabancılaşma sürecine girer:

Şekil I: Mekân- Kendilik Diyalektiği

Şekil II: Mekân- Yabancılaşma Diyalektiği

Kimlik mekânları (Morley vd. 2011: 11), binlerce yıllık tarihsel süreçte meydana gelen bellek kodları ve kendilik değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılması için gerekli bir unsurdur. Çünkü bireyin "kendilik bilinci ile hem uzamsal boyutta dünya ile hem de zamansal boyutta toplumsal geçmişiyile bağlantıya geçmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir." (Korkmaz, 2004: 31). Ancak varoluşun hissedildiği kimlik mekânlarından zorunlu biçimde göç edilmesi ve yerleşilen yeni ülkeye; psikolojik, sosyokültürel, sosyoekonomik açmazlar nedeniyle tutunamamak, mekânsal yabancılaşma sorunsalını ortaya çıkarır. "Yer değiştirme" (Ünaldı, 2011: 32) sonuçlarından biri olan mekânsal yabancılaşma, çalışmada öykülerden hareketle 'göç' edimi bağlamında irdelenecektir. İnsanlık tarihi boyunca askerî, siyasi ve ekonomik sorunlar neticesinde ortaya çıkarak toplumları değiştiren/ dönüştüren

etkili güçlerden biri olan göç "süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri" (Perruchoud vd. 2013: 35-36) şeklinde tanımlanır.

Türk tarihinde Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülke sınırlarının değişmesiyle ortaya çıkan göç ve göçmen sorunsalı, yazınsal alanda yankılarını kısa sürede bulur. Muzaffer Buyrukçu, toplumsal buhrana yol açan bir dönemin en önemli sorunu durumundaki göç hareketlerini, anlatılarında mekânsal yabancılaşma düzleminde ele alarak "göç(ün) bir tarafıyla yabancılaşma" (Öztürk, 2018: 6) meydana getirdiğini gösterir. Davranış alanında yer alıp taklit sonucu edinilen mimetik bellek (Assmann, 2015: 27) unsurlarına, Arnavut göçmeni olması yönüyle sahip yazar, evrensel bir sorun şeklinde görülen göç edimini mekânsal yabancılaşma ile dikkatlere sunar. Yazar, Balkanlar'dan Türkiye'ye göç eden ailesinin, mekâna uyum sağlamakta güçlükler yaşadığını şöyle ifade eder: "Büyük Göç'te gelmişim Anadolu'ya. Bu -kopuşla- birlikte drama düşmüşüz ve serüvenden serüvene yuvarlanmışız. (...) Ayrıca yabancılik psikolojisi, yerli göçmen ilişkilerinin dengesizliği, bağdaşamamak; dil, gelenek, görenek, töre ayrımı sudan çıkan balığa döndürmüş bizimkileri" (Buyrukçu, 1976a: 48). Buyrukçu, ailesinin karşılaştığı kültürel, ekonomik zorluklardan hareketle göç ve göçmen sorununu öykülerine konu edinirken deneyimsel olan mimetik bellek unsurlarını değiştirmeden okuyucuya aktarmayı tercih eder. Bu nedenle öykülerde yabancı olma, maddi-manevi açmazlar, bunaltıcı iç göçler, yerli-göçmen çatışmaları ve dil kullanımındaki ayrımlar göçmen yaşamını özetleyen unsurlar olarak göze çarpar.

Yazarın *Kavga* isimli öykü kitabı ile *Ucu Güllü Kundura* ve *Dar Sokaklardaki Duman* romanları arasında metinlerarası ilişki söz konusudur. Aynı öykü kişilerinden meydana getirilen üç anlatıda, mekânsal yabancılaşma izleğinin başat olarak kullanılması yazarın bilinçli tercihi şeklinde değerlendirilmelidir.

Göçmenlerin zorlu yaşam mücadelesini ismi ile imleyen *Kavga*, aynı anlatı kişilerinin yer aldığı birbiriyle bağlantılı dokuz öyküden meydana gelir. Öyküler, yapı ve izlek unsurlarındaki bütünsel algının kırılmaması için isimlendirilmeyerek numaralandırılır. Eserin şahıs kadrosu; Ana, Baba ile çocukları Naci, Mehmet, Sevim, Nuran, Osman; Dayı, Bayram'dan oluşur. Ana ve ağabeyi/Dayı, Balkanlar'da varsıl, yetke sahibi bir ailenin üyeleridir. Ana'nın severek evlendiği eşi/Baba ise, hayatı boyunca çalışmak zorunda kalan bir emekçidir. Bayram, Baba'nın kız kardeşi ile evli olduğundan enişte sıfatını alarak öykülerde yer edinen bir anlatı kişisidir. Aile büyükleri olan Ana, Baba, Dayı ve Bayram, Balkanlar'dan Türkiye'ye göç etmek durumunda kalırken çocuklar Türkiye'de dünyaya gelir. Yeni coğrafyada çeşitli sorunlarla yüzleşmek zorunda kalan aile bireyleri, mekâna uyum sağlayamadığı için yabancılaşma süreci başlar.

Mağara'daki öykülerden biri olan "Onlar"da mekânsal yabancılaşma, öteki/yaban şeklinde nitelendirilen 'göçmen' ile ötekileştiren 'yerli'nin çatışması şeklinde açıklanırken "Günlerden Bir Gün"deki "Fatma Teyzenin Duyguları"nda ise yabancılaşma, anavatan özlemi bağlamında ele alınır.

Göçmenin Labirentleşen Mekânda Düşüşü

Mekân, bireyin dünyalık zamanda tutunmasını sağlayarak direnme arzusunun tezahürüne dönüşmekle birlikte onun tinsel dünyası ve hayata bakış açısına bağlı olarak algısallık kazanır. İçsel ya da dışsal çatışma yaşayan göçmen için mekân, kuşatıldığını hissettiği kaçma/kurtulmanın mümkün olmadığı bir labirente dönüşür. Dar/kapalı (Korkmaz, 1997: 169) biçimde duyumsanan bir labirentte sıkıştığını düşünen göçmen için zaman da kuşatıcı etkisini göstererek mekânı cehennemleştirir. Buyrukçu öykülerde labirentleşen mekânı, göçmenlerin uyum sorunlarına bağlı gelişen yabancılaşma, hesaplaşma ve çatışmalarının açıklanmasını sağlayan fonksiyonel bir unsur olarak kullanır.

Göç edilen coğrafyanın sosyokültürel ve sosyoekonomik yapılanmasıyla bütünleşemeyen göçmen için mekânsal yabancılaşmayı güçlendiren dinamiklerden biri de maddi koşulların olumsuz yönde değişmesi ve saygınlık kaybını ortaya çıkarmasıdır.

Osmanlı Devleti'nin, Balkan topraklarını kaybetmesiyle bölgede yaşayan Türkler, anavatan olarak kabul ettikleri coğrafyadan ayrılmak zorunda kalır. Bu durum onları, manevi olduğu kadar maddi açıdan da zor durumda bırakır. Mal varlıklarının anavatanda kalması, göç edilen ülkede, ekonomik açmazlara neden olarak mekâna uyumda önemli bir engel teşkil eder. Bu olumsuzluklar *Kavgâ*'daki öykülerde, varlıklı bir ailenin varisi olan Ana ve Dayı'nın yaşadığı maddi-manevi 'düşüş' bağlamında değerlendirilir. Yetke sahibi babasının gücünü devralan Dayı, yabancı olduğu coğrafyada denge kuramadığından yoksullaşırken aileyi de kendisiyle birlikte sürükleyip mekânın labirent biçimde hissedilmesine neden olur:

"Ne yapsın zavallı, kırk yılda bir seviniyor." dedi Dayı, acıma duyguları boğazını daralttı. Kocaman bir Bey kıziyken, yediği önünde yemediği arkasındayken, konakta bir sürü hizmetçi oradan oraya koşarken... (...) "Hayata iyi başladık Naci. Dedenin zenginliği her istediğimizi gerçekleştirdi ama başladığımız gibi sürdüremedik."

"Suçlu siz misiniz?" dedi Naci.

"Suçlu Osmanlılar... Balkanları gavurlara bırakınca biz de mahvolduk. Ama bizim de suçumuz var." dedi Dayı, "Elimizdekileri idareli kullanmasını bilemedik. Har vurduk harman savurduk."

"Başka türlü yapamazdınız Dayı. Yabancı bir yerdeydiniz. Yol iz bilmiyor, insan tanımıyordunuz." (Buyrukçu, 1976: 79)

Balkan bölgesinde siyasi, sosyal, ekonomik açıdan güçlü bir bilge kişi olan Yunus Bey ve ailesi, savaş dönemine kadar varlıklı, saygın bir yaşam sürdürür. Varsıl olmanın ayrıcalığı ile imkânlarına alışkın Ana ve Dayı, hiçbir sorunla yüzleşmedikleri bir yaşam evresi geçirir. Ancak Osmanlı Devleti'nin, Balkan topraklarını kaybetmesiyle başlayan süreç, onlar için değişimin ilk adımını

oluşturur. Türkiye’deki toplumsal yaşama, ekonomik koşullara uyum sağlayamadıklarından maddi güç kaybı yaşayıp yabancıları oldukları bir hayat tarzına maruz kalmaları mekânı labirentleştirir. Bununla birlikte bu durum sonrasında gelişen saygınlık/itibar kaybına gizil bir öfke duyarak mekânı yadsıyıp yabancılaşırlar. Komitacı kimliğiyle Balkanlar’da yaşanan çatışmaların içinde aktif biçimde rol alan Dayı, vatan topraklarının düşmanlara bırakılması hususunda Osmanlı Devleti’ni suçlayarak duyduğu vicdan azabından kurtulmak ister. Böylece tarihî gerçekleri bireysel bir bakış açısıyla ele alıp “kişinin özel deneyimleri yani “yakın geçmişi”ni, göz önünde tutan biyografik hatırlama tarzı” (Assmann, 2015: 60) ile anlatarak göçün ikinci kuşak temsilcisi Naci, Mehmet, Sevim ve Nuran’da geçmiş hafızası kurar. Öznel bir bakış açısıyla Osmanlı Devleti’nin stratejik hataları olduğunu düşünen Dayı, kendi yanlışlarını da dile getirir. Mülklerini Balkanlar’da bırakmalarına rağmen diğer menkulleri ile göç ederler. Ancak göç nedeniyle gelinen mekânda kendilik değerlerinin yansıması “nesnel belleği” (Assmann, 2015: 27) kısa zamanda kurulamadığından bilinmezliklere yenik düşerek tüm varlıklarını kaybedip zorlu bir hayat kavgasına girmek durumunda kalırlar. Pek çok iş kurup başarılı olamayan aileyi iç göç yapmak durumunda bırakan Dayı, maddi gücü zaman içerisinde tükettiğinden mahcup olarak yaşamdan çekilip eve kapanır. Hayatını savaşıarak geçiren özgüvenli ve gururlu Dayı, pasivize olduğundan kardeşi Ana’nın eşi, eniştesi Baba’nın himayesine girer. “Kocaman Yunus Bey’in canından değerli iki evladı, Dayı ile Ana, Baba gibi bir ırgatın maddi ve manevi egemenliği altındaydı.” (Buyrukçu, 1976: 127) şeklinde düşünen Dayı, özsaygısını/özgüvenini yitirdiğini sezdirmeyle birlikte muhtaç olduğu Baba’ya duyduğu olumsuz hislerini belirtir. Baba’yı küçümseyen Dayı, yeğenlerinde geçmiş hafızası oluşturarak farkındalık yaratıp onun tesirini yok etmeye çalışır. Bununla birlikte Dayı, yeğenlerinin/çocukların aynı yanlışlara düşmemeleri için hafızalarını canlı tutup “anlam aktarıcı”

(Korkmaz, 2004: 34) kimliğiyle kendilik bilinci oluşturarak yabancılaşmanın gelecek kuşak etkilerini yok etmeyi hedefler.

Birey ve mekân arasında kurulan ilişki algısallaştığında, farkındalığa bağlı bir bilinç ortaya çıkar. *Kavgâ*'da, kimlik mekânlarından ayrılmak zorunda kalan göçmenlerin kendilik değerlerini yitirmekten korkmaları nedeniyle göç edilen coğrafyada "mekânsal bilinç" (Harvey, 2013: 28) oluşturamadıkları gözlemlenir. Bireyin çevreyle bilinç düzleminde ilgi kuramamasının yarattığı huzursuzluk, mekânı labirentleştirirken öyküde, yabancılaşmanın da asli unsuruna dönüşür: "(Evde) Hırpalanmış hayatlar, eski hikâyeler, umutsuzluklar, sürtüşmeler, çetin kavgalar, huzursuzluk, bıkkınlık vardı." (Buyrukçu, 1976: 120) söylemi, öykü kişilerinin dünyayı algılayış biçimine geçmiş ve şimdi düzleminde gönderme yaparak yabancılaşmanın etkisini yoğunlaştırır. Varlıklı Yunus Bey'in çocukları Ana ve Dayı, göçten sonra güçlerini kaybederken Baba'nın bakımına muhtaç olduklarından hırpalanmış bir hayatı sürdürmeye çalışır. Baba'nın umutsuzluğa bağlı hırçınlığı, Ana'nın bıkkınlığı, Dayı'nın övünerek anlattığı eski hikâyeleri, Bayram'ın cimriliğine bağlı sürtüşmeler ve zorlu bir hayata karşı ortaya çıkan çetin kavgalar; evin, yuva özelliğini yitirip labirentleşerek sıkıcı, boğucu nitelikte algılanmasına yol açar.

Balkanlardan Türkiye'ye dış göç ile gelen aile, ekonomik açmazların dayatmasıyla iç göçlere başlar. Ülke içinde bir şehirden başka bir şehre savrulan anlatı kişileri, yerleşik düzen kuramadıkları için yabancılıkları uzun süre devam eder. Aynı olumsuz edimleri sıklıkla deneyimlemenin verdiği varoluşsal tükeniş, öyküdeki yabancılaşma izleğinin ana etimonunu teşkil eder: "Kırk senedir dolaşır dururiz kalayci çingeneleri gibi. -Orda ekmek var- derler, koşariz oraya, -burda var- derler, ayde buraya koşariz. Sankim ep koşmak, ep sürünmek için dogmuşiz." (Buyrukçu, 1976: 204). Yabancılaşmanın etkisiyle hiçbir mekânla ilişki kuramayıp aidiyet hissetmeyen Ana, Balkanlar'da başlayıp Türkiye'de süren göçlerden yorgun düşer. Yollarda geçen

yılların ardından, yaşadıklarını eleştirel bir tutumla dile getirir. Tanrı tarafından yazıldığına inandığı yazgısını kabullenmesine rağmen şimdideki varoluş durumunu kırıgın biçimde sorgular ve "mekâna ait olamadığını düşündüğü anlarda, yurtsuzluk itkisi ile bunalıma düşer." (Korkmaz vd. 2020: 5). Uzun yıllar boyunca mekân değiştirmenin bıkkınlığını yaşayan Ana, İstanbul'un göç edilen son şehir olması hususunda ısrar eder. Hayatını maddi açmazlar nedeniyle eski bir evde idame ettirse de yerleşik düzen kurarak yabancı olmaktan kurtulmak ister. Ancak labirent mekân özellikleriyle tasvir edilen ev, doğal afetlere karşı hazırlıksız olduğundan felaketler karşısında yenik düşer. Bu nedenle "6" ismi verilen öyküde deprem, "8"de tahtakurusu istilası, "9"da ise yağmur/fırtına, evin labirentleştiğini göstermek üzere kullanılarak mekânsal yabancılaşmanın haklı nedenleri olduğunu gösterir. Bununla birlikte "6" isimli öyküde deprem, göçlerle sarsılıp alt üst olan yaşamları; "8"de tahtakuruları, emeklerin tiranlar tarafından sömürülmesini; "9"da ise fırtına ise inişli çıkışlı ruh hallerini imleyen karşıt değer simgeleri olarak kullanılır.

Kavga isimli kalem eserindeki tüm öykülerde, göçlerden yorulan Baba, eşi Ana gibi olumsuz özelliklerine rağmen tutunacak bir mekân bulmanın verdiği güven hissiyle aidiyet duyumsadığı evinden ayrılmak/ taşınmak istemez. Çünkü "yaşadığı evi kendine dönüştürerek/ aitleyerek bir kimlik mekânı kur(mak)" (Deveci, 2017: 173) ister. Bu nedenle çocukların yeni bir eve taşınma tasarısını reddederek mekâna tutunmaya çabalar: "Babam, ömrü boyunca oradan oraya sürüklendiği için göçten bıkmış, illallah etmiş artık. Taşınmayı da bir göç gibi görüyor ve korkuyor." (Buyrukçu, 1976: 194) söylemi mekânsal yabancılaşmanın yarattığı tahribatı serimler. Göç edimini deneyimlememiş olan Naci, Mehmet, Sevim, Nuran labirentleştiğini hissettikleri evden taşınıp yeni bir eve yerleşmeyi ister. Ancak Ana ve Baba'nın tavrı, taşınma isteğinin gerçekleşmeyeceğini gösterir. Bunun üzerine öfkesini "ev ev değil ki geberir insan burada." (Buyrukçu, 1976: 257) diyerek dile getiren Naci, evdeki otorite sahibi kişi olarak

büyüklerini ikna etmeye çalışırken onların korku/kaygılarına hak verir.

Balkanlar'da maddi varlıkla birlikte iktidar erkine sahip aile, Türkiye'ye göç ettikten sonra ekonomik kayıpla birlikte saygınlığını da yitirir. Özellikle saldırgan tavırlarıyla öykülerde yer alan Baba'nın olumsuz ruh hali, aile içerisindeki otoritesini kaybetmesi ile ilişkilendirilebilir. Çünkü göçmenlerde "tüm aile fertlerinin birlikte göç ettiği durumda babanın başlangıçta sarsılmaz olan otoritesi zaman içinde zayıflamaktadır." (Gezici Yalçın, 2017: 62). Otoritesinin zayıfladığının farkında olan ancak bunu kabullenmek istemeyen Baba, tutarsız her söylem ve davranışının aile bireyleri tarafından onanmasını bekleyip aksi bir tavırla karşılaştığında ise "kavga" yaratır. Hâlihazırda labirent mekânı belirginleştiren olumsuz koşullara sahip ev, Baba'nın otorite kaybını göstermek üzere kullanılarak mekâna yabancılaşmayı imleyen özellikleriyle tasvir edilir:

"Yağmur içeriye yağıyor, kar içeriye yağıyor. Tahtakurularından, pirelerden çektiğimiz de cabası. (...) Bu dert çekilir mi yani? (...)

"Boşuna nefes tüketmeyin, babanız çıkmaz buradan." dedi. (...)

"Niye istemiyor?" diye bağırdı Mehmet, "Mezardan farkı mı var buranın? Baba'nın tutumundaki saçmalıkla alay ettiğini belirtircesine burnundan bir -hıh sesi- çıkardı. (...)

"Biz evi turalım da isterse gelmesin." dedi Mehmet." (Buyrukçu, 1976: 154)

Dış dünyanın koşullarından koruyamayan eski bir evde barınmak, ikinci kuşak göçmen temsilcileri Naci, Mehmet, Sevim, Nuran'ı oldukça rahatsız eder. Doğa olaylarına karşı dayanıksızlığı, yıkık dökük görüntüsü nedeniyle mezara benzetilen ev, kişilerin güvende hissetmemesi ve utanç kaynağı olması yönüyle yabancılaşmayı arttıran labirent bir mekândır. Bu nedenle evi değiştirmek isteyen Mehmet, Naci'yi ikna etmek için haklı gerekçelerini sıralarken o, Baba'nın bu karara onay vermeyeceğini söyler. Bunun üzerine Mehmet'in isterse gelmesin demesi Baba'nın çocukları üzerindeki otoritesini yitirdiğini gösterir.

Sağduyulu yapısı, vakur tavırlarıyla öne çıkarılan Naci, Baba'nın kaybettiği otoriteyi zaman içerisinde ele geçirir. Ancak sevgi ve saygısını yitirmeyen Naci, alınacak kararda son sözü söyleyecek kişinin Baba olduğunu dile getirerek ideal bir davranış biçimi sergiler.

Mağara' da yer alan "Onlar" öyküsünde, bir kamu kurumunun aynı dairesinde çalışan göçmen İsmail ile yerleşik Haydar ve Niyazi arasındaki ekonomik temelli tartışma, mekânsal yabancılaşmayı göçmen-yerli ilişkisi düzleminde ortaya koyar. Öyküde, göçmenlerin yerlileri küçümsediği yerlilerin ise göçmenleri kıskandığı okuyucuya sezdirilir:

"Türkiye'de bir bozukluk, bir çöküş varsa, bunları yaratan Balkanlardan gelen göçmenlerdi. Onlar en büyük tüccarlardı, fabrikatörlerdi, verimli toprakların sahibiydiler ve şehirlerin en güzel yerlerinde oturuyorlardı. Bu gerçek, Niyazi'ye bir kimsesizlik duygusu veriyor, kendi yurdunda öksüz gibi yaşama bilincine kadar götürüyordu." (Buyrukçu, 1971: 332-333)

Anlatıda, Türkiye'nin yabancıları kabul edilen göçmenlerin, yerlilerden sosyokültürel ve sosyoekonomik açıdan güçlü olması çatışmanın çekirdeğini oluşturur. Çalışma arkadaşlarına göre varlıklı olup apartman yaptıran İsmail, gecekonduya kira veren Niyazi'nin tepkisini göçmenliği nedeniyle çeker. Bunun üzerine göçmen ve yerli arasındaki farklılıklar üzerine çok yönlü bir tartışma başlar. Hak, toprak, ekonomik kaynaklarının gasp edilerek Balkanlar'dan gelen göçmenlere verildiğini düşünen Niyazi'nin, anavatanına yabancılaşıp öksüz gibi korunmasız hissetmesi öfkesini güçlendirir. Onun öfkesine ironik biçimde karşılık veren İsmail, göçmenlerin ülkeye medeniyet getirdiğini iddia edince Niyazi tarafından adaletsizlik, haksızlık, gaspı yaygınlaştırdıkları yönünde bir cevap alır. "Biz" ile "onlar" arasındaki farklılıklar etik ve ekonomik düzlemde açılarak sorunun kaynağı sosyal adaletsizlik olarak belirginleştirilir. Bununla birlikte göçmen-yerli ilişkisinin olumsuz yönde ortaya çıktığı serimlenir.

Öykülerde mekânsal yabancılaşma, insan-mekân-zaman ilişkisinin kurulamaması sonucunda ortaya çıkan bir sorunsal olarak değerlendirilir. Mekâna uyum sağlamakta güçlüklerle karşılaşan anlatı kişileri; sosyal, kültürel, ekonomik etmenlerin olumsuz etkilerinin de yönlendirmesiyle zaman içerisinde yabancılaşır. Bu süreç saygınlık/ itibar kaybı, maddi açmaz, iç göç ve yerli halkla yaşanan çatışmayla kuşanarak trajik bir sarmala dönüşür.

Kendiliğin Çağrısı: Bellek Kodları

Bir hatırlama sorunu olan mekânsal yabancılaşmadan kurtulmanın en etkili yolu, kendiliğin çağrısı olarak nitelendirilen bellek kodlarına sığınmaktır. Bellek kodunun, bir toplumda çağlar boyunca deneyimlenen eylem ve oluşturulan kendilik değerlerinin kolektif bilinçteki simgelenmiş biçimi olduğu söylenebilir. Bu yönüyle atalar ruhunun izlerini taşıyan bellek kodları, kuşaktan kuşağa aktarılarak mekân ve zamanın sonsuzluğuna tutunmak istenir. Birey, mekânın süreklilik duygusunu sağlamasıyla (Nora, 2006: 17) geçmişle bağlantı kurarak kendiliğin çağrısını duyar.

Kavga'da mekânsal yabancılaşmanın, göçmen bir aile aracılığıyla incelenmesi yazarın bilinçli tercihidir. Ailenin, göç etmek zorunda kalan yığınların temsilcisi olarak anlatılarda yer aldığı, Ana, Baba ve Dayı gibi akraba isimlerinin simgesel kullanılması belirginleştirilir. Kendilik değerlerinin aktarılmasında görev üstlenen Ana, Baba, Dayı'nın isimleri öykülerde kullanılmaz. Yaşanan tüm anlaşmazlıklara rağmen birbirine sıkı bağlarla bağlı aile üyeleri aracılığıyla "aile(nin), göç sürecinde büyük rol oyna(dığı)" (Gezici Yalçın, 2017: 60) netleştirilirken büyüklerin kültürel bellek kodlarının aktarımındaki önemine göndermede bulunulur.

Mekân ve zamanı farklı şekillerde algılayıp anlamlandıran aile üyeleri, mekânsal yabancılaşmayı da aynı biçimde deneyimlemez. Ana, Baba ve Bayram yaşanan kökten değişiklikleri reddedip

çaresizce geçmiş zamana tutunmaya çabalar. Bilge arketipi temsilcisi Dayı ise değişimin yaşam gerekliliği olduğunu düşünüp kabullenir. Böylece olması gerek bir davranış biçimi sergileyip gençlere örnek teşkil eder. Naci, Mehmet, Sevim, Nuran ve Osman ise göç edilen yeni ülkedeki yaşam koşullarına uyum sağlar. Ancak "birinci kuşak, göç sırasında maruz kaldıklarını, deneyimlediklerini çocuklarına aktardığından kuşaklararası ile göç temsili" (Gezici Yalçın, 2017: 63) meydana gelir. Böylece ikinci kuşak temsilcisi gençler; Ana, Baba, Bayram ve Dayı'nın aktardığı anılarla göç deneyimini temsili de olsa hisseder.

Bellek kodlarını aktarması yönüyle öykülerde, kendiliğin çağrısını yapan "Dayı'nın masalsı bir üslupla anlattığı Balkanlar[dan]" (Buyrukçu, 1976: 182) yapılan göç, anlatı kişilerinin isteğine bağlı olmadan geliştiği için "zorunlu göç" (Betts, 2017: 18) kapsamına girer. Zorunlu göç ile başka bir ülkeye yerleşen göçmenler, ortak mekân imgesini kaybettiklerinden anavatan özlemi duymaya başlar. Bellek mekânlarını (Assmann, 2015: 14) yitirmekten korkan göçmenlerin yurtsuzluk itkisi, mekânsal yabancılaşma sürecini hızlandırır. Bu yönüyle anavatana geri dönme isteği, geçmiş zamana duyulan özlemi; yabancılaşma ise şimdiki zamana mekânsal düzlemde yabancı olmayı imler.

Ana ve Baba, geçmişe tutunarak kendilik değerlerini korumayı hedefler. Bu nedenle onlar için "geçmişe ait mekânlar ve yaşattıkları, mutluluk kaynağı olur." (Deveci, 2014: 57). Bu yönüyle geçmiş zamanın simgesi anılara sığınan Baba, kimlik öğelerini çocuklarına aktararak geleceğe ağmak ister. Bellek kodlarını canlı tutmaya çalışan Baba, olağanüstü olay, varlıkları konu edinen efsaneleri anlatıp ortak bir hafıza kurmak ister. Çünkü inanılarak anlatılan "efsaneler hatırlama figürleri" (Assmann, 2015: 60) şeklinde kullanılır. Baba, geçmişe dönük yaşantıları hatırlatan efsaneler ile duygulanırken ailesinin de kendisine eşlik etmesini ister. Balkanlar'da yaşadığı olağanüstü bir deneyimi çocuklarına anlatarak bellek kodlarını kendiliğin çağrısı şeklinde aktarır. Büyücü bir kadın olan Zeynep nenenin Ay'ı yere indirdiğini

naklettikten sonra çocuklarının bu efsanede kendiliğin izlerini bulmasını bekler: "Açın şini gözlerinizi! dedi. Açtık. Eva eva, bir de ne göreyim; o kocaman ay, iki metre üstümüzde durmaz mı?" (Buyrukçu, 1976: 106) diyen Baba, tılsımlı güçleriyle insanları etkileyen Zeynep nenenin, Ay'ı yere indirdiğine inanılmasını bekleyerek anlatır. Ancak Ay'ın yere inmesi, gerçekleşmesi mümkün olmayan efsanevi bir olay olduğundan Bayram ve Ana hariç kimse inanmaz. Tutunamadığı mekâna ve zamana yabancılaşan Baba, geçmişin yüceliğine sığınarak karanlık duyumsadığı şimdikiyi, Ay'ın ışığıyla kutsar. Bununla birlikte "bizim memleket başkaydı. (...) cadılar bilem vardı." (Buyrukçu, 1976: 107) diyen Bayram, inanan Ana- Baba, anavatan özlemine hatırlama figürleri olan anılar ile dindirmek ister. Böylece kültürel bellekle bağlantı devam edip geleceğe ağarak kendilik değerleri korunacaktır. Görüldüğü üzere mekânsal yabancılaşma, ataların aktardığı kültürel bellek kodlarını, yüzyıllar içerisinde oluşan gelenekselliği ve kişisel yaşamları boyunca meydana gelen kendilik değerlerini korumaya yönelik bir reflekstir.

Refleks biçiminde ortaya çıkan mekânsal yabancılaşmaya maruz kalan Ana ve Baba, zorunlu da kılınsa göç etmenin pişmanlığını yaşar. Uyum sağlanamayan kültürel yapı, maddi koşulların elverişsizliği mekânı yadsıma sürecini hızlandırır. Bu durum Balkanlar'da terk edilmek zorunda kalınan ev bağlamında açmılanarak mekânın önemi kendilik düzleminde ortaya çıkarılır:

"Balkanlardaki düzenlerini bozup -buraya- sürükleyenleri en sert sözcüklerle lanetliyordu." (Buyrukçu, 1976: 172)

"Bazı şeytan akıllılar girmişler beyinlerine, -Türkiye şöyle güzel, böyle bolluk, çok çok toprak verecekler- diyerek kandırılmışlar, getirmişler buraya. Ama getirir getirmez kaybolmuşlar ve Ana'yla sülalesi şaşkınlıktan kurtulup -yerleştim, yerleşiyorum- diyene kadar topraklar, evler, orada herkesin yanında ırgat duranların, yanaşmaların, ipsiz-sapsızların ellerine geçmiş." (Buyrukçu, 1976: 205)

Göç edecekleri ülke ile ilgili araştırma yapmadan ötekilerin yönlendirmesiyle kontrolsüz biçimde topraklarından ayrılan

aile, seçimlerinin sorumluluğunu üstlenecek bilinç/farkındalık düzeyinde olmadığından hatayı tercihlerinde aramaz. Seçimlerini sorgulamayan aile, ötekileri suçlayarak suçluluk duygusunu ötelemekle birlikte tepkilerini pasif biçimde pişmanlıkla ortaya koyar. Yönlendirmeleri esas alıp seçim yaparak "özgür seçimlerini oluşturmamayan öykü kişileri, farkındalıktan uzak günübirlik bir yaşam sürdürürler." (Deveci, 2012: 119). Günübirlik sorunlarla mücadele edememeleri, maddi birikimlerinin erimesine neden olduğundan yerleşik düzen kurmada güçlük çekerler. Geçmiş zamana tutundukları için göç edilen topraklarda kök salamayan kişiler, bellek mekânlarına sığınarak ataların emaneti anavatan topraklarının talan edildiğini ev simgesiyle düşünür.

Ana, Baba, Bayram mekâna yabancı olduklarını İstanbul Türkçesini öğrenmemekte direnerek gösterir. Balkan Türklerine özgü ağız özelliklerinde ısrarcı olup gençler tarafından yapılan düzeltmeleri kabul etmemeleri anavatana duydukları özlemi gösteren bir davranış biçimi olmakla birlikte "varolanı reddeden bellek" (Assmann, 2015: 31) yansımasıdır. Bu reddediş nedeniyle Balkan yöresi ağız özelliklerinde direten aile büyükleri, mekânsal yabancılaşmayı dil aracılığıyla gösterir: "Ah ah, olacaktık şini memlekette ki..." (...) "Bugün bıraksalar üstümdeki fistanla giderim." dedi Ana. "Evimizde kim bilir angî gavur uturur?" (Buyrukçu, 1976: 63). Ev ile terk edilen yurt/ anavatan imlenir. Ev, memleket ve yurdundan uzakta olan Ana, yaşadığı toprağa ait hissetmediği için mekâna yabancılaşır. Hayatını gurbette devam ettirdiğinden "kendini "yurdunda" hissetme arzusu" (Morley vd. 2011: 126) ile yıllarını geçirir. Ataların emaneti topraklarını, gavur olarak nitelendirilip küçümsenen yabancılara, teslim etmelerinin üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen hâlâ üzüldüğünü evin/ memleketin akıbetini merak edişiyle sezdirir. Bu nedenle değişim/ dönüşüme karşı olup kendilik değerlerini geçmişe tutunarak muhafaza eder. Tinsel varoluş alanlarını korumak amacıyla verili olanda tutuklu kalıp tehlikeli bulunduğu gelişime karşı durarak İstanbul Türkçesini kullanmaktan kaçınır.

"Fatma Teyzenin Duyguları" öyküsünde, anlatı başkişisi Fatma teyzenin göç edilen ülkede geçirdiği uzun yıllara rağmen mekâna ait hissetmeyip yabancılaşması, davranış biçimleri ile belirginleştirilir. Yaşanmışlıklara ait mimetik bellek kodu yansıması olarak kullanılan bağ bozumu şölenu, kendilik değerlerini imleyen bir deneyimi işaret eder:

"Bizim var idi bağlarımız ki, her bir kütükten bir küfe üzüm keserdik. (...) Bu üzüm çiğneme; çabanın, amacın, kardeşliğin, dostluğun pekiştiği, tertemiz niyetlerin, kirlenmemiş duyguların ortaya döküldüğü eşsiz bir şölendi. (...) Hep tekrarlanacağına inandığı bu şölen ve benzerleri İstanbul'a göçünce yoklara karışmıştı. Benliğini doyurup zenginleştiren coşkunun kaynakları kurumuştular, yoksullaşmıştı." (Buyrukçu, 1983: 174-175)

Binlerce yıllık kadim bir geleneğin sembolü niteliğindeki bağbozumu şölenu, kendilik değerlerinin kurulmasıyla birlikte yeniden doğuşu imler. Bereketli toprakların bağlarından üzüm toplanmasıyla başlayan bağbozumu, birlikte emek verilmesiyle şölene dönüşerek kendiliğin çağırıcı sesi olur. Anavatan Balkanlar'da bu geleneğin katılımcılarından biri olan Fatma teyze, hayatı boyunca tekrarlanacağına inandığı edimin son bulması karşısında değerler dizgesinden uzaklaştığını hissetmesinin nedeni olarak gördüğü mekâna yabancılaşır.

Kültürel ve mimetik bellek kodları öykülerde, mekânsal yabancılaşma sorunundan kaçış yolu olarak sunulur. Pek çok sorun tarafından kuşatılan anlatı kişileri, bellek mekânlarına sığınıp aidiyet duyacağı bir yer edinerek yabancılaşmanın etkilerini yok etmeyi hedefler.

Sonuç

Bireyin, kendini dünyalık zamana ait hissetmesi insan-mekân-zaman ilişkisinin algısal düzlemde bilinçli bir şekilde kurulmasıyla sağlanır. Bu çok yönlü dizgedeki unsurlarla uyum sağlanamaması yabancılaşma sorunsalının ortaya çıkmasına neden olur.

Muzaffer Buyrukçu öykülerinde anlatı kişilerinin kendilik algısı, toplumsal değer dizgesi ve benliğine yabancılaşması mekânsal düzlemde irdelenir. Yabancılaşmanın mekân üzerindeki yansıması, kişilerin zaman içerisinde çözülüşüne neden olur. Mekânsal yabancılaşma bireyin, mekân ve zamanın algısal biçimde anlamlandırılmasında parçalanma meydana getirdiğinden önemli bir sorun hâlini alır.

Özyaşamöyküsel izlerin bulunduğu öykülerde başat izlek olan mekânsal yabancılaşma, Balkanlar'dan Türkiye'ye yapılan zorunlu göç edimi ve mekâna yabancı olduğunu hisseden göçmen aracılığıyla ele alınır. Öykülerde, anavatandan ayrılmak zorunda olup yersiz-yurtsuz kalan göçmenlerin yaban algısı çok yönlü biçimde irdelenir. Göçmenlerin göç edilen coğrafya, kültürel, ekonomik, politik ve toplumsal yapılanmaya uyumsuzluğu, mekâna yabancı olması sonucunu meydana getirir.

Öykülerde, Balkanlar'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan anlatı kişilerinin, ekonomik yoksunluk ve saygınlık kaybı sorunlarıyla mücadele etmeleri mekâna tutunmalarını güçleştirir. Bu durum "Onlar" öyküsünde diğerlerinden farklı biçimde ele alınarak göçmen-yerli çatışmasını ekonomik denge bağlamında serimler. "Onlar" da göçmenlerin temsilcisi olarak yer alan anlatı kişisi, varlıklı olması yönüyle göçmen görünümünden ayrılır.

Göçmenlerin maruz kaldığı mekânsal yabancılaşma sorunsalı için çözüm önerisi ise kendiliğin çağrısı olan bellek kodlarına tutunma şeklinde irdelenir. Ataların şimdideki temsilcisi aile büyüklerinin, bellek kodları aracılığıyla gençlere kendiliğin çağrısını yapması gerektiği öykülerde sezdirilen hususlardan biri şeklindedir.

Kaynakça

Assmann, Jan (2015). *Kültürel Bellek*. Ayşe Tekin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Betts, Alexander (2017). *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*. Seher Meltem Türkaslan (Çev.). Ankara: Hece.

Buyrukçu, Muzaffer (1971). *Mağara*. İstanbul: E.

Buyrukçu, Muzaffer (1976). *Kavga*. İstanbul: Okar.

Buyrukçu, Muzaffer (1983). *Günlerden Bir Gün*. İstanbul: Yazko.

Buyrukçu, Muzaffer (1976a). "Muzaffer Buyrukçu Anlatıyor Kendini". *Öykü Dergisi*. S.5. Ocak-Şubat.

Deveci, Mutlu (2014). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykülerinde Yapı ve İzlek*. Ankara: Akçağ.

Deveci, Mutlu (2017). "Huzur Romanında Kimlik ve Kimsesizlik Mekânları". *Romanda Mekân*. Ramazan Korkmaz. Veysel Şahin (Ed.). Ankara: Akçağ: 163-187.

Deveci, Mutlu (2012). *Varoluş ve Bireyleşme Açısından Ferit Edgü Anlatılarında Yapı ve İzlek*. Ankara: Akçağ.

Gezici Yalçın, Meral (2017). *Göç Psikolojisi*. Ankara: Pharmakon.

Harvey, David (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Mehmet Morali (Çev.). İstanbul: Metis.

Korkmaz, Ramazan (2004). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Türksoy.

Korkmaz, Ramazan (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit.

Korkmaz, Ramazan; Deveci, Mutlu (2020). "Yaban'ın Yabanlığı". *TİDSAD*. S.24. 1-12.

Morley, David; Robins, Kevin (2011). *Kimlik Mekânları*. Emrehan Zeybekoğlu (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Nora, Pierre (2006). *Hafıza Mekânları*. Mehmet Emin Özcan (Çev.). Ankara: Dost.

Öztürk, Ali (2018). "Göç Metafiziği ve İmajolojisi Üzerine", *Göç Sosyolojisi -Farklı Boyutlarıyla Göç-*. Rıdvan Şimşek (Ed.). Ankara: Akademisyen: 95-108.

Perruchoud, Richard; Redpath-Cross, Jillyanne (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Hukuku N31. Uluslararası Göç Örgütü (IOM).

Ünaldı, Halime (2011). *Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

